

Ovaj dvotomni zbornik sjećanja rezultat je rada republičkih redakcija pri odgovarajućim odborima SUBNOR-a, koje su sakupljale izjave logoraša i zatvorenika iz razdoblja narodnooslobodilačkog rata da bi iz njihovog kazivanja otrgle od zaborava mnogobrojne surove sudbine preživjelih pojedinaca i kolektiva, aktera oslobodilačke borbe. O tome ne lakom pothvatu izdavač je dao napomenu da je cilj foruma boračkih organizacija bio »da šire osvetli do sada fragmentarno obrađivanu i nedovoljno poznatu stranu narodnooslobodilačke borbe koju su naši ljudi vodili u zatvorima i u žicama fašističkih logora u zemlji i širom Evrope«.

Mada je prošlo pravo vrijeme kada se to moralo uraditi, jer su mnogi već nestali a sjećanja preživjelih izbljedjela, ipak, dvanaesti je sat da se ostavi autentičan pisani trag o životu tisuća logoraša i zatvorenika Jugoslavena. O toj temi pisali su pojedinci koji su preživjeli te časove, ali do objavljivanja ovog zbornika nismo imali ni širih obrada, bilo o grupama, bilo o pojedinim logorima ili zatvorima. Ono što je učinjeno nije bilo ni izdaleka dovoljno, iako nije bez značaja.

Rad na tom zborniku nije bio jednostavan ni u određivanju njegove fizionomije ni u ostvarenju zamišljene koncepcije. Koliko je to bilo kompleksno i složeno vidi se po reagiranju u našoj štampi, gdje su se ispoljile i kritike i obrane, što pokazuje da se o tome može diskutirati. Redakcija i izdavač iznijeli su svoje stavove i izjasnili se o nekim pitanjima koncepcije, ali je još ponešto ostalo da se o tome kaže.

Iz napomene uredništva saznajemo da su u toku rada na prikupljanju priloga za zbornik prikupljeni i neki dokumenti koji se odnose na tu problematiku, ali ne znamo za njihovu sudbinu: jesu li predati nekoj ustanovi na čuvanje i dopunu (jer takve dokumentarne građe ima još i drugdje) i jesu li uopće osigurani od eventualnog zamatanja. Redakcija je ilustrirala knjigu, ali je propustila da u prilogu dade geografsku kartu s ucrtanim logorima u zemlji i inozemstvu, da u njoj evidentira sve logore, dakle najveći dio onih koji se u zborniku uopće ne spominju. Ako redakcija iz raznih razloga nije mogla prikupiti izjave logoraša iz svih logora, trebalo je da nekako evidentira njihovo postojanje, da čitaoca ne ostavi u sumnji je li ih još bilo ili su u zborniku nabrojani svi. Uz to dokumentarniji predgovor trebalo je da zamijeni nedostatak u prilogima. Koliko je opravdana ta primjedba, vidi se iz toga što prilozima obiju knjiga zbornika govore o samo manjem broju logora i zatvora u kojima su bili Jugoslaveni. Prema jednom popisniku, samo u granicama doratne Italije bilo je 57 koncentracionih logora u kojima je u svakom ponaosob živjelo od 50 do 6 400 logoraša iz Jugoslavije, a na jugoslavenskoj teritoriji anektiranoj ili okupiranoj od Talijana — 10 talijanskih logora. Što se tiče jugoslavenskih zatvorenika, prema istim podacima, njih je bilo u 46 mjesta, a konfiniranih u 83 mjesta Italije. Drugi jedan pregled dopunjava taj broj podacima, uz ostalo, da je u Albaniji bilo 8 raznih logora u kojima su bili Jugoslaveni. Očigledna je potreba da se to kaže na stranicama zbornika i ne može se opravdati eventualnim ukazivanjem na to da je posao historičara da kažu to na drugom mjestu. Redakcija je u uvodnoj napomeni ukazala na to

da zbornik ne obuhvaća otpor »i u žicama logora naših ratnih zarobljenika... jer je to posebna tema«. S tim se donekle možemo složiti, Ali srodnost određenih ciljeva antifašističke borbe, dakako, gdje je nje bilo u zarobljeničkim logorima i patnje onih koji su zbog toga trpjeli, bilo od tuđina, bilo od izdajnika, svakako su bliži toj materiji izloženoj u tim zbornicima, nego naprosto »posebnoj temi«. Ipak, te i druge primjedbe, koje se mogu navesti kao nepotreban propust, nisu takve da potiru vrijednost tih dviju knjiga.

U uređivanju zbornika Savjet za njegovanje revolucionarnih tradicija NOB-a dobro je postupio: svaka republička redakcija pripremila je svoj dio posla, pa su prilozi tako i podijeljeni. Od logora i zatvora u zemlji obrađeni su po sjećanjima preživjelih logoraša i zatvorenika: Jasenovac (devet priloga), Banjica (osam), Begunje (šest), Zabjelo—Podgorica (sedam), Skopje (šest), Rab (pet), Sarajevo—Banja Luka (tri), Niš (tri), Stara Gradiška (jedanaest), Celje—Stari Pisker (četiri), Mamula (šest), Cetinje (dva), Bitolj (dva), Sajmište (četnaest), Ostrovačka ada (tri), Šabac (sedam), Smederevska Palanka (tri), Zrenjanin (četiri), Kerestinec (dva), Lepoglava (četiri), Kolašin (šest), Bar (pet), Nikšić (pet) i razni zatvori i logori (petnaest). Od logora u inozemstvu obrađeni su Osvjećim—Auschwitz (deset priloga), Buchenwald (šest), Neuengamme (dva), Harmaki (četiri), Mauthausen (devet), Dauchau (šest), Rawensbrück (sedam), Gonars (tri), bugarski logori i zatvori (četiri), logori u Norveškoj (deset), zatvori i logori u Mađarskoj (osam), logori i zatvori u Albaniji (deset) i logori i zatvori u Italiji (sedam priloga).

Kad je redakcija odlučila da iz tehničkih razloga odustane od prvobitne namjere da u zbornik unese i dokumente o logorima i zatvorima našla je korisnu zamjenu: uz veći broj grupa napisala je historijat odgovarajućeg logora ili zatvora. Bez toga, sadržaj priloga, ma koliko po sebi zanimljiv, bio bi više nalik na priču nego istinu, više na istrgnute stranice jednoga mučeničkog života nego ilustracija sredine, precizirane u prostoru i karakteru.

Što da se kaže o samim priložima! Oni govore o svijetu omeđenom bodljikavom žicom i okovanom lancima, o ljudima gotovo ugašene fizičke snage, koji divljoj soldateski suprotstavljaju nesavladivu moralnu snagu. Napisali preživjelih su strašno svjedočanstvo patnji i umiranja, ali ni normalnog ni prirodnog. Nikakav prikaz ne može prepričati tih dvije stotine i šesnaest opisa koji predstavljaju samo djelić muka, besprimjerne hrabrosti i vjerovanje u pobjedu dobra nad zlom. Ta vjera davala je čudesnu snagu da se u tom zatvorenom krugu, gdje se gasila gotovo svaka nada u lični spas, ne samo održi život, nego i aktivno produži borba. Tu su, u prisustvu smrti, tinjale buktinje prkosa, tu se razvijalo antifašističko djelovanje, organizirala veza sa svijetom izvan žica i stvarala ljudska solidarnost među patnicima. U toj panorami svijetlih likova i herojskih trenutaka uvijek su prisutni njihovi mučitelji svih pripadnosti. Ma kojim jezikom da su govorili, ma koju uniformu da su nosili, svima im je bilo zajedničko — bespoštedna borba protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Jednom pročitani, napisi o tim sudbinama predstavljaju memento svakoj budućoj generaciji da upozna kako se trpjelo i borilo za ideale jednog pokoljenja, za revoluciju žrtvovanja. Ta su sjećanja ispovijedi samo malog broja ljudi koji ih prenio na papir.

Redakcija kaže da taj zbornik »ima za cilj da podstakne dalje inicijative za celovitim obradama pojedinih logora i zatvora«. Gledano objektivno, takav rad sada već više pripada historičarima nego sudionicima; posljednji su dali što su mogli dati.

Knjiga »Otpor u žicama« je ne samo još jedno svjedočanstvo o ratu, nego i predodžba o jednoj od najtežih njegovih manifestacija. Žrtvama i raznovrsnim patnjama bogata historija jugoslavenskih naroda u drugom svjetskom ratu, dobila je potresni dokument, koji će korisno poslužiti i historičarima i širim krugovima.

Vojmir Kljaković

DVIJE KNJIGE O METODOLOGIJI ZNANSTVENOG RADA (S. Dubić, Uvođenje u naučni rad, Sarajevo 1970, str. 130. i M. Šamić, Kako nastaje naučno djelo, Sarajevo 1968, str. 206)

Problemi metodologije znanstvenog rada zauzimaju veoma istaknuto mjesto u razvoju znanosti. U vrijeme velikih i izrazitih dostignuća na polju i humanističkih i prirodnih i tehničkih znanosti, djela o metodologiji rada imaju veliku važnost. Njihova je korist prije svega u tome što omogućavaju mladim znanstvenim radnicima da se brže i lakše uključe u probleme metodologije svoje znanstvene discipline, da stvore, na temeljima općih principa, svoju tehniku znanstvenog rada.

U našoj znanstvenoj literaturi postoji veliki nedostatak djela o metodologiji znanstvenog rada. Čini se da takvih djela naših autora sve do nedavno nije ni bilo, a i prevedene literature ima malo. (Npr. knjiga: S. A. Rajnberg, Metodika i tehnika naučnog rada, Beograd 1948 — prijevod s ruskog jezika.) Knjigama M. Šamića i S. Dubića, koje je izdao Zavod za izdavanje udžbenika u Sarajevu, ta je problematika počela dobivati mjesto i u našoj znanstvenoj literaturi.

Knjiga S. Dubića sastoji se iz dva osnovna dijela. U prvom dijelu, u poglavljima: »Kratka historija nauke« (13—36) i »Novovjekovna nauka« (37—76) autor daje povijesni prikaz znanstvenih istraživanja od najranijih početaka (sumerska i egipatska domišljanja na području astronomije) pa do najnovijeg doba. U tom razmatranju autor je ostao na tradiciji i u okvirima evropske civilizacije. Ukazao je na početke razvoja matematike, fizike, biologije te društvenih nauka (politike, povijesti, ekonomije) i stavio težište na one elemente u razvoju tih znanosti koji su se najdublje ubilježili u razvojni tijek znanstvenih istraživanja. Na isti je način prikazao i kretanje na polju novovjekovne znanstvene misli koju je započeo na području prirodnih nauka razmatranjima djelatnosti Galileja i Newtona, a završio Einsteinom i suvremenim atomistima. Na kraju toga dijela knjige Dubić je dao interpretaciju problema klasifikacije, podjele i razgraničenja nauke, odnosno njezinih pojedinih disciplina. Osvrnuo se, napokon, i na odnos nauke i umjetnosti. U drugom dijelu knjige, S. Dubić piše o naučnoj metodi (78—123). Definirajući naučnu metodu kao »zajednički naziv za različite postupke kojima se nauke koriste u svom radu da bi istražile i izložile rezultate svojih istraživanja u pojedinom području« (77), autor se najprije zadržao na opažanju, eksperimentu i zaključivanju kao postupcima »koji predstavljaju najšire osnove naučnog metoda« (77). Dubić zatim razmatra metode dokazivanja, hipoteze, teorije, idealizacije, uspoređivanja, analogije i klasifikacije. Ukazao je na evolucionističku, odnosno genetičku metodu u znan-